

Autoreferat

1. **Imię i nazwisko:** Joanna Sosnowska

2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:**

- tytuł magistra pedagogiki w zakresie nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego uzyskany 29 października 1997 r. w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia WSP w Piotrkowie Trybunalskim. Praca pt. „Swoboda i przymus w wychowaniu w ujęciu Bogdana Nawroczyńskiego”, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Dąbkowskiego otrzymała ocenę bardzo dobrą;
- stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 18 czerwca 2009 r. na podstawie rozprawy pt. „Działalność socjalna i opiekuńczo-wychowawcza Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności (1885–1940)”, napisanej pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. Grzegorza Michalskiego. Recenzentami rozprawy byli: prof. zw. dr hab. Krzysztof Jakubiak (Uniwersytet Gdański) i prof. nadzw. dr hab. Wiesława Leżańska (Uniwersytet Łódzki).

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**

- od dnia 1 października 2009 r. – adiunkt w Katedrze Pedagogiki Wieków Dziecięcego Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (do 30.09.2016 r. była to Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej);
- od dnia 1 października 2017 r. – adiunkt w Katedrze Historii Wychowania i Pedagogii Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego.

4. **Wskazanie osiągnięcia** wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

- Tytuł osiągnięcia naukowego: *Opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej*

1. Autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy:
Joanna Sosnowska, *Opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, ss. 498.
Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Stefania Walasek (Uniwersytet Wrocławski).

➤ Omówienie celu naukowego wyżej wymienionej pracy i osiągniętych wyników

Praca przedstawiona do oceny jako rozprawa habilitacyjna jest monografią o charakterze historyczno-pedagogicznym. Jej głównym celem była rekonstrukcja dziejów opieki nad dzieckiem w Łodzi w latach 1914–1918. Wybór tematyki dysertacji podyktowany został, poza zainteresowaniem autorki historią miasta i zamysłem zgłębienia nieco mniej znanego fragmentu jego dziejów, kilkoma przesłankami: po pierwsze brakiem opracowania prezentującego zagadnienie opieki nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej we współczesnej polskiej historiografii, zarówno z zakresu historii powszechnej, jak i historii wychowania, historii opieki społecznej czy historii Łodzi; po drugie, zachowaniem obszernej bazy źródłowej i dostępnością materiału archiwalnego niepoddanego dotąd analizie badawczej; po trzecie, zamiarem kontynuacji podjętych przez autorkę przed kilku laty badań w obszarze szeroko rozumianej opieki (w tym opieki nad dzieckiem) przełomu XIX/XX w.; po czwarte, stuletnią rocznicą wybuchu i zakończenia I wojny światowej, przypadającą na rok 2014 i 2018.

Warto podkreślić, że o ile tematyka szeroko rozumianej opieki nad dziećmi i młodzieżą w okresie 1914–1918 była przedmiotem naukowych eksploracji w Europie, to w polskich badaniach historyczno-pedagogicznych została w zasadzie pominięta. Współcześni badacze reprezentujący polskie ośrodki naukowe skupiali wprawdzie uwagę na wielu aspektach dotyczących dziecka i dzieciństwa (oświata, szkolnictwo, czytelnictwo, wychowanie, rodzina, macierzyństwo, opieka, zdrowie, profilaktyka, higiena, zabawa, zabawki, ubiór i in.), lecz koncentrowali się głównie na okresie przełomu XIX i XX stulecia oraz międzywojennym (1918–1939); w mniejszym stopniu eksplorowali także epoki dawne (XVI–XVIII w.). Wiele też opracowań ukazujących życie dziecka w okresach historycznych przełomów dotyczy II wojny światowej i lat powojennych (1945–1956). Oryginalność rozprawy polega więc na podjęciu problematyki dotychczas nieporuszanej bądź marginalizowanej oraz na wykorzystaniu licznych i zróżnicowanych kategorii źródeł.

Wojenna codzienność znaczącej liczby mieszkańców wielonarodowej i wielowyznaniowej Łodzi¹ naznaczona była krytycznymi warunkami bytowymi, przede wszystkim ubóstwem, głodem, chorobami i śmiercią. Ogromne potrzeby związane przede wszystkim z zapewnieniem podstawowych potrzeb życiowych: pożywienia, opału, odzieży, opieki medycznej oraz zagwarantowania dachu nad głową uruchomiły projekty pomocowe i opiekuńcze skierowane do osób potrzebujących z grona dorosłych, młodzieży i dzieci. Szczególnie ostatnia grupa, nie mając możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb stała się w okresie I wojny „przedmiotem” szeroko rozumianej opieki ze strony społeczeństwa i instytucji. Wieloaspektową pomoc adresowaną do dzieci organizowało wiele środowisk ówczesnej Łodzi, kierując się różnymi motywami, podejmując określone działania, stosując niezbędne środki i czynności uwarunkowane przede wszystkim kategorią i stanem zagrożenia dziecka oraz jego wiekiem, konkretną sytuacją życiową i potrzebami. Właśnie próba rozpoznania i odtworzenia elementów opieki, organizowanej w stosunku do dziecka żyjącego w trudnym okresie wojennym, w dużym ośrodku miejskim, na terenie okupacji niemieckiej, była – jak nadmieniono – podstawą rozprawy habilitacyjnej.

Opieka nad dzieckiem w niniejszej publikacji rozumiana jest jako pochodna ogólnego pojęcia opieki i traktowana jako działanie podejmowane przez osoby lub instytucje wobec dzieci – w związku z faktyczną lub potencjalną sytuacją zagrożenia ich istnienia, przy braku lub ograniczonych możliwościach przezwyciężenia trudnej sytuacji przez samo dziecko – w celu zapewnienia mu prawidłowych warunków rozwoju i wychowania. Sam termin „opieka nad dzieckiem” ujęto w dysertacji bardzo szeroko, odnosząc go do kilku płaszczyzn: 1) opieki socjalnej i materialnej, 2) zdrowia i higieny, oraz 3) wychowania i edukacji, co poniekąd może mieć odniesienie w teorii współczesnej pedagogiki opiekuńczej. Przenikanie się oraz związek opieki nad dzieckiem z innymi rodzajami działania społecznego następuje w kilku relacjach, mianowicie: opieka nad dzieckiem i → 1) ochrona zdrowia, → 2) wychowanie i nauczanie, → 3) system zabezpieczenia społecznego, → 4) działalność socjalna instytucji pomocowych. Podmiotem organizującym działania opiekuńcze względem dziecka mogą być po pierwsze osoby (podejmujące aktywność indywidualną lub w organizacjach społecznych), po drugie – instytucje (funkcjonujące z ramienia państwa, samorządu, stowarzyszenia). Kierują się one różnymi przesłankami, ale niejednokrotnie podejmują identyczne lub zbliżone formy opiekuńcze.

¹ Główne nacje w Łodzi w okresie I wojny światowej to: Polacy, Żydzi, Niemcy oraz niewielka liczba Rosjan i mieszkańców innych narodowości. Łodzianie byli reprezentantami kilku konfesji: 1) wyznania chrześcijańskie: a) katolickie (rzymscy katolicy, mariawici), b) protestanckie (luteranie, kalwini, baptyści, bracia morawscy, bracia czescy, adwentyści), c) prawosławni, oraz 2) wyznania niechrześcijańskie: a) żydzi, b) muzułmanie.

Zebrany materiał i ustalenia badawcze zaprezentowano w publikacji w układzie problemowo-chronologicznym, grupując w sześciu rozdziałach. W pierwszym rozdziale skoncentrowano się na warunkach życia łodzian podczas Wielkiej Wojny, implikowanych przez działania militarne rozgrywające się na frontach oraz niemiecką politykę okupacyjną. Zwrócono szczególną uwagę na zasadnicze kwestie społeczne, jak: załamanie gospodarki miejskiej, emigrację, zmiany struktury demograficznej, problemy aprowizacyjne mieszkańców czy dramatyczne warunki zdrowotne i epidemiologiczne w mieście. Odwołując się do okresu przedwojennego, refleksji poddano również sytuację społeczno-prawną dziecka, przy czym starano się wskazać inicjatywy i postulaty, które w ramach szeroko zakrojonej pomocy dzieciom podjęto i sformułowano w czasie I wojny.

Nie można zapominać, że Wielka Wojna toczona przez żołnierzy przeciwnych armii na odległym froncie była jednocześnie „wielką wojną” ludności cywilnej – łodzian zmagających się codziennie z trudnymi warunkami życia: podporządkowaniem okupantowi, koniecznością emigracji i rozłąki, rekwizycjami, utratą pracy, ubóstwem, niedoborem artykułów pierwszej potrzeby, wreszcie głodem, chorobami, śmiercią. Realia wojny ukazały postawy i reakcje ludności cywilnej, zwłaszcza w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia. Jak wynika z podjętych badań, niektórzy mieszkańcy w obawie o swoje bezpieczeństwo wyjechali z Łodzi, inni, ufając doniesieniom prasowym o rychłym końcu zmagania wojennych postanowili niepewny czas przeczekać w mieście, kolejni – korzystając z sytuacji opuszczenia Łodzi przez rosyjską administrację, obserwując także negatywne dla funkcjonowania miasta konsekwencje wydarzeń militarnych, podjęli zakrojoną na szeroką skalę aktywność społeczną, jeszcze inni skierowali swoje wysiłki ku ratownictwu osób najbardziej poszkodowanych. Wojna pogłębiła biedę wśród znaczącej liczby mieszkańców, bowiem do grupy potrzebujących wsparcia, którą dotąd stanowili bezdomni, żebracy, osamotnieni i kalecy – podopieczni organizacji filantropijnych, dołączyli, w ogromnej liczbie, inni mieszkańcy pozbawieni z dnia na dzień źródeł zarobkowania, rodziny robotnicze i rodziny żołnierzy powołanych do służby wojskowej. Sytuacja wojenna ukazała priorytety w organizowaniu pomocy społecznej – i jak wynika z przeprowadzonych badań udzielano jej przede wszystkim dzieciom i młodzieży, mając na uwadze, poza pobudkami humanitarnymi, inne aspekty: przekonanie o istotnej roli, jaką najmłodsi członkowie społeczeństwa mieli odegrać w powojennych realiach, drastyczną sytuację demograficzną na ziemiach polskich oraz świadomość, że dziecko nie było w stanie samodzielnie zatroszczyć się o własne bezpieczeństwo i byt.

W syntetycznym spojrzeniu na życie miasta w skomplikowanych realiach wojny, odnosząc refleksję do badań, fragmentarycznego przecież obszaru aktywności społecznej, jaką była opieka nad dziećmi, tym, co bez wątpienia imponuje jest zaangażowanie wszystkich środowisk ówczesnej Łodzi w niesienie pomocy potrzebującym. Przedsięwzięcia pomocowe podjęto natychmiast po wybuchu zbrojnego konfliktu i realizowano do końca działań wojennych, starając się dostosować formy wsparcia do sytuacji zagrożenia dziecka.

W rozdziale drugim poddano charakterystyce działania związane z opieką, wychowaniem i ochroną zdrowia dziecka podejmowane przez sektor miejski, w pierwszym roku wojny przez reprezentację mieszkańców skupionych w Głównym Komitecie Obywatelskim m. Łodzi (GKO), w latach kolejnych (1915–1918) przez okupacyjne władze miasta. Badania pokazały, że przedstawiciele GKO, nie bacząc na ogromne trudności zorganizowali odpowiednie agendy niosące dzieciom pomoc socjalną, materialną, wychowawczą, edukacyjną i zdrowotną. Najwięcej miejsca poświęcono w dysertacji omówieniu pracy Sekcji Szkolnej GKO, której kilkumiesięczne dokonania w zakresie edukacji elementarnej należy uznać za nadzwyczajne. Po likwidacji struktur obywatelskich działalność opiekuńczą kontynuowały jednostki Magistratu m. Łodzi. Praca na rzecz dzieci skoncentrowana była w trzech Wydziałach: Niesienia Pomocy Biednym, Zdrowotności Publicznej i Szkolnictwa, stanowiących załączek przyszłych jednostek administracji miejskiej, kontynuujących działalność po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.

Warto podkreślić, że przejęcie władzy w mieście, najpierw przez GKO, a następnie przez niemiecką administrację, stało się bodźcem do określenia nowych zasad opieki w stosunku do potrzebujących mieszkańców Łodzi. Dostrzeżono, że ta płaszczyzna funkcjonowania społecznego powinna leżeć w gestii sektora miejskiego i to przedstawiciele lokalnej władzy powinni zadbać o wsparcie socjalne ubogich, w tym najmłodszych mieszkańców. Zadania struktur miejskich odpowiedzialnych za pomoc dzieciom polegało na organizowaniu opieki w kilku sferach: socjalnej, zdrowotnej, wychowawczej i edukacyjnej. W wyniku badań stwierdzono, że podstawową formułą pomocy było dożywianie w tanich kuchniach (tworzono je specjalnie dla dzieci) oraz wypłacanie rodzinom zasiłków pieniężnych. Starano się doskonalić system opieki zdrowotnej, zwłaszcza w zakresie profilaktyki dziecięcej (m.in. wobec dzieci podejrzanych o choroby zakaźne i chorych na gruźlicę). Z ramienia władz miejskich otwarto nawet dwie specjalistyczne placówki przeznaczone dla dzieci wszystkich wyznań (Domy Zdrowia). W większości korzystano jednak z zaplecza materialnego, potencjału kadrowego i dorobku w zakresie opieki wielu łódzkich organizacji i instytucji sektora filantropijno-społecznego oraz prywatnego. Na

uznanie, w odniesieniu do jednostek magistrackich zasługują przede wszystkim przedsięwzięcia związane z krzewieniem oświaty wśród najmłodszych oraz rozwojem łódzkiego szkolnictwa elementarnego. Sprzyjające warunki ku temu, jak nadmieniono, nastąpiły w związku ze zmieniającą się na korzyść dla „sprawy polskiej”, sytuacją polityczno-militarną na froncie. Inicjatywy edukacyjne zapoczątkowane w pierwszym roku wojny przez Sekcję Szkolną GKO kontynuowano w Wydziale Szkolnictwa Magistratu m. Łodzi, zwiększając w mieście liczbę oddziałów szkolnych i uczniów. Ówczesna szkoła prowadziła również działalność socjalną i to w dość szerokim zakresie, starano się, by uczniowie spożywali ciepłe posiłki, biednych wyposażano w podręczniki i przybory szkolne, obuwie i odzież, a w celach higieniczno-zdrowotnych kierowani byli do zakładów kąpielowych i dezynfekcyjnych. Docenić należy również inny aspekt życia społecznego, mianowicie wysiłki podejmowane na polu unormowania stosunków gospodarczo-administracyjnych w mieście. Istotne jest, że zarówno GKO, a następnie Magistrat m. Łodzi funkcjonujący w warunkach całkowicie destrukcyjnej polityki ekonomicznej prowadzonej przez Niemców, potrafił zainicjować i zagospodarować działalność pomocową, stając się – jak wspomniano – załącznikiem przyszłej, samorządowej polityki społecznej, rozwijanej w kolejnych latach i uregulowanych prawnie w okresie międzywojennym.

Działalność opiekuńczą w stosunku do najmłodszych łódzian wywodzących się z różnych wspólnot wyznaniowych ówczesnej Łodzi podjęły przede wszystkim wyłonione w drodze aktywności obywatelskiej jednostki samopomocy społecznej – społeczne komitety, rady, organizacje i instytucje. W rozdziale trzecim zaprezentowano przedsięwzięcia kilku najważniejszych: Komitetu Obywatelskiego Niesienia Pomocy Biednym (KONPB), Sekcji Kobiet oraz Patronatu nad Dziećmi Rezerwistów Pozbawionymi Opieki Rodzicielskiej powołanego specjalnie z myślą o dzieciach żołnierzy, którzy udali się na front. Badania dowiodły, że główną formą pomocy stosowaną w pierwszym roku wojny przez jednostki ratownictwa w Łodzi były wsparcia w naturaliach i zapomogi pieniężne udzielane wprawdzie nie bezpośrednio dzieciom, ale ich rodzinom. Cennym natomiast przedsięwzięciem realizowanym przez cały okres wojny było dożywianie dzieci w tanich i bezpłatnych jadalniach. Pomoc oferowana przez Patronat nad Dziećmi Rezerwistów Pozbawionymi Opieki Rodzicielskiej polegała na „umieszczaniu” sierot u krewnych lub znajomych rodziny dziecka i była bardzo pożądana, ale jak wykazały studia opiekunowie nie zawsze wypełniali zadania opiekuńcze prawidłowo; niejednokrotnie powodem „przygarnięcia” dziecka były wyłącznie względy finansowe. Po likwidacji KONPB kontynuacją działalności opiekuńczej, prowadzonej wielotorowo, zajęła się lokalna struktura Rady Głównej Opiekuńczej

w Warszawie (RGO) – Łódzka Miejsowa Rada Opiekuńcza. Zainicjowała własną instytucję opiekuńczą w mieście, ale przychodziła też z pomocą łódzkim podmiotom filantropijno-społecznym. Udzielała pomocy żywnościowej i lekarskiej, propagowała higienę w placówkach szkolnych, ochronkach i przytułkach, organizowała przedsięwzięcia wychowawczo-edukacyjne dla dzieci/uczniów, nauczycieli i wychowawców oraz kierowała najuboższych na wieś na wypoczynek, ale i w celu uchronienia od głodu. Pod koniec I wojny w przestrzeni oświatowej pojawiły się cenne postulaty dotyczące organizacji wychowania przedszkolnego.

O ile komitety obywatelskie i administracja miejska rozpoczęły działania pomocowe wraz z wybuchem I wojny, to łódzkie organizacje dobroczynne i społeczne, mające przedwojenne tradycje w opiece nad dziećmi, sięgające lat 80-tych XIX stulecia, w zasadzie ją kontynuowały. O tym traktuje rozdział czwarty, w którym zaprezentowano działalność opiekuńczą wobec najmłodszych obecną w założeniach statutowych trzech dużych organizacji filantropijno-społecznych: Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, Towarzystwa „Kopla Mleka” w Łodzi oraz Towarzystwa Opieki nad Dziećmi „Gniazdo Łódzkie”. Wprawdzie I wojna światowa zdeorganizowała życie miasta i nadszarpięła finanse podmiotów społecznych, ale nie przekreśliła operatywności dużej grupy społeczników, zwłaszcza kobiet, nadal angażujących się w niesienie wieloaspektowej pomocy najmłodszym.

W świetle badań, w przeciwieństwie do sektora miejskiego, działalność towarzystw miała wymiar instytucjonalny i polegała na prowadzeniu ochronek, szkół elementarnych, szpitala i ambulatorium pediatrycznego, stacji dystrybucji mleka, sierocińca. Uciekano się również do wsparć w formie dożywiania, zapewnienia lekarstw, wyposażania w odzież i obuwie. W szczególny sposób konsekwencji wojny doświadczyła jedna z organizacji. Dla Towarzystwa Opieki nad Dziećmi „Gniazdo Łódzkie” początek działań zbrojnych wiązał się z całkowitym zniszczeniem nowo postawionego domu oraz koniecznością poszukania następnego lokum, co w warunkach wojny wiązało się z wielkimi trudnościami. Nadal jednak realizowano przedwojenne cele: „przygarniano sieroty”, dawano im całodzienne utrzymanie, młodszym dzieciom zapewniano opiekę i wychowanie w ochronkach, starszym – naukę elementarną oraz naukę zawodu. Skupienie się na codziennych troskach w skomplikowanej wojennej sytuacji spowodowało, że organizacja ta zaniechała inicjatywy opiekuńczej rozpoczętej przed wojną. Z kolei, Towarzystwo „Kropla Mleka”, po początkowych zmaganiach z brakiem mleka, a więc podstawowego artykułu żywienia niemowląt, podjęło nowe przedsięwzięcia powiększając zakres i formy sprawowanej opieki nad dziećmi oraz

doskonalać jej jakość. Najstarsza organizacja filantropijna w mieście – Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności starała się kontynuować dotychczasowe formy opiekuńcze adresowane do dzieci w podległych placówkach. Te zaś, jak wskazują badania, miały duży kłopot z uzyskaniem od organizacji wsparcia finansowego i merytorycznego. Należy jednak pamiętać, że pierwotną dziedziną opieki ŁChTD była troska o dorosłych łodzian zamieszkujących Przytułek dla Starców i Kalek, Przytułek Noclegowy czy Szpital dla Umysłowo i Nerwowo Chorych, a więc instytucje wymagające niemałych nakładów finansowych. Być może inicjatywy podejmowane przez towarzystwa były niewspółmierne do potrzeb najmłodszych łodzian, ale świadczyły o włączeniu się organizacji w pomoc dzieciom w przezwyciężaniu skutków wojny.

Do niesienia pomocy najmłodszym łodzianom w latach 1914–1918 aktywnie przystąpiły środowiska religijne – liczne kościoły, związki i społeczności wyznaniowe ówczesnej Łodzi. W rozdziale piątym i szóstym przybliżono ich przedsięwzięcia opiekuńcze. W obliczu wojny wspólnoty te podjęły natychmiastową akcję pomocy dzieciom, kontynuując przedwojenne formy opieki, ale również inicjując nowe przedsięwzięcia opiekuńcze. Rozdział piąty obejmuje wieloaspektową działalność na rzecz dzieci organizowaną przez wspólnoty chrześcijańskie, głównie w obrębie parafii różnych wyznań, natomiast w rozdziale szóstym przedstawiono organizacje i instytucje pomocowe dla dzieci żydowskich powołane przez społeczność tej konfesji przed I wojną oraz zainicjowane w latach 1914–1918.

Badania wskazują, że przedsięwzięcia i konkretne działania opiekuńcze wspólnoty danej konfesji adresowały do własnego kręgu religijnego: społeczność rzymskokatolicka i mariawicka pracowały na rzecz własnych środowisk, protestancka – dla własnej grupy potrzebujących, rosyjska i żydowska – starały się przyjść z pomocą dzieciom własnej zbiorowości, ale duchowni poszczególnych grup wyznaniowych wspólnie brali czynny udział w społecznym życiu miasta. Sytuacja odrębności nie była rezultatem rzeczywistości wojennej, lecz realiów przedwojennych – Łódź była konglomeratem wielowyznaniowym, dana społeczność w zasadzie egzystowała we własnym środowisku kulturowym, a tym co łączyło poszczególne nacje były więzi natury ekonomicznej. W odniesieniu do działalności opiekuńczej sprawowanej przez duchownych i świeckich reprezentujących określone środowisko wyznaniowe można odnotować pewne aspekty wspólne, i – warto dodać – zbieżne również z pozostałymi analizowanymi w niniejszym opracowaniu podmiotami. Przede wszystkim: 1) adresaci działań pomocowych: dzieci wywodzące się z ubogich środowisk robotniczych, osierocone, półsieroty, dzieci bezdomne, porzucone, żebrzące, sieroty wojenne, o dość dużej rozpiętości wiekowej (od pierwszych miesięcy życia do nawet

18 lat) oraz 2) formy pomocy (pomoc instytucjonalna i pozainstytucjonalna; opieka doraźna, okresowa i stała). Przedstawiciele wszystkich wyznań prowadzili placówki o różnorodnym profilu, wśród nich: schroniska, sierocińce, przytulki, ochronki/ochrony, szkoły, szpitale, przychodnie, ambulatoria, tanie kuchnie. Niektóre z nich zainicjowano już przed wojną (przodowała tu społeczność żydowska, wspólnoty ewangelickie i mariawici), wiele placówek powołano do życia w trakcie jej trwania w odpowiedzi na dziecięce potrzeby (głównie ochronki i tanie kuchnie). Nie ulega wątpliwości, iż placówki założone w okresie przedwojennym dysponowały znacznie większym zapleczem materialnym i finansowym, aniżeli instytucje tworzone w latach 1914–1918, stąd te pierwsze znajdowały się w nieco lepszym położeniu. Sytuacja wojenna spowodowała, że niemal wszystkie tego typu organizacje i instytucje odnotowały zapaść finansową, skutkującą niewątpliwie obniżeniem jakości działań opiekuńczych, ale też wiele z nich – i trzeba to podkreślić – przy wsparciu pieniężnym władz miejskich oraz organów i komitetów samopomocy społecznej podjęło nowe inicjatywy pomocowe. Organy prowadzące to kolejna kwestia wspólna dla wszystkich społeczności wyznaniowych wojennej Łodzi. Instytucje dla dzieci były silnie powiązane ze wspólnotami kościołów, związków wyznaniowych czy osobami prywatnymi oraz zależne finansowo od zarządów tych podmiotów umiejscowionych w parafiach, gminie wyznaniowej, czy w stowarzyszeniach. Analiza materiału badawczego dowiodła, że sektor charytatywny dopełniał swoimi przedsięwzięciami realizację zadań opiekuńczych nakreślonych przez inne podmioty funkcjonujące w mieście.

Poddając ocenie działalność opiekuńczą podejmowaną wobec najmłodszych łódzian w latach 1914–1918, należy wziąć pod uwagę przede wszystkim jej wieloaspektowość („treść działania”) oraz rozmiar (skalę). O ile pierwszy element w syntetycznym ujęciu wyników badań w zasadzie nie stanowi problemu i z powodzeniem można wskazać kierunek, formę i płaszczyzny szeroko rozumianej opieki nad dziećmi, to w przypadku drugiego elementu, pomimo ustaleń badawczych, próby nakreślenia „mapy” instytucji pomocowych oraz wskazania liczby, rodzaju i misji (celu) instytucji opieki, trudno precyzyjnie podać ogólną liczbę tych, którym udzielono wsparcia: podopiecznych, wychowanków, uczniów. Można tutaj formułować pewne przypuszczenia, których podstawą był jednak w większości materiał sprawozdawczy. Badania wskazują, iż mimo znacznej liczby jednostek pomocowych i szerokiego wachlarza form opiekuńczych wiele dzieci, np. z braku miejsc w placówkach, pozostawało bez pomocy lub musiało czekać na jej udzielenie. Wątpliwości może budzić też jakość opieki na terenie niektórych placówek, na co zwrócono uwagę w zaprezentowanym materiale. Zastanawiać może również niewspółmierna z potrzebami skala pomocy materialnej

(niskie zapomogi pieniężne, niewielkie porcje obiadowe). Ze względu na ograniczone możliwości, wsparcie miało najczęściej charakter jedynie symboliczny. I chociaż wszystkie wymienione podmioty miały w obszarze pomocy dzieciom ściśle wytyczone cele, to realizowano je w różnym stopniu, jedne nieudolnie i bez efektów, inne nie znalazły urzeczywistnienia ze względu na fatalne warunki ekonomiczne i brak rąk do pracy społecznej. Ale też wiele z nakreślonych zadań udało się zrealizować. Paradoksalnie, podczas wojny zaistniały warunki do rozwoju szkolnictwa, przykładano większą wagę do higieny i zdrowia młodego pokolenia.

Autorka zakładała, że w działalność opiekuńczą na rzecz dzieci w większym stopniu będą zaangażowane partie polityczne i związki robotnicze, ale badania pokazały, że pomoc kierowały raczej do dorosłych – robotników fabrycznych, pracowników zakładów; wprawdzie w zakres pomocy dzieciom można wpisać również dożywianie w kuchniach – talony na obiady otrzymywali wszyscy członkowie rodziny robotniczej. Mając jednak na uwadze skomplikowane uwarunkowania zewnętrzne wynikające z realiów wojennych całokształt przedsięwzięć opiekuńczych wobec dziecka należy ocenić pozytywnie, jako pokaźny wkład w dziedzinę opieki społecznej okresu I wojny na terenie Łodzi. Zaprezentowany dorobek niemal wszystkich jednostek sfery publicznej (miejskiej/„samorządowej”) i społecznej, które włączyły się w działania opiekuńcze w stosunku do dzieci pozwala lepiej poznać charakter tych działań oraz stanowi wkład w poznanie fragmentu dziejów każdej z jednostki/institucji/placówki z osobna.

Przeprowadzone badania są podstawą następujących ostatecznych wniosków:

1. Sytuacja graniczna, jaką była wojna, skłoniła „miasto” i jego dorosłych mieszkańców do otoczenia opieką dzieci niezależnie od ich nacji, wyznania, wieku, statusu społecznego i materialnego;
2. Potrzeba podjęcia opieki nad dzieckiem skonsolidowała w zasadzie wszystkie środowiska ówczesnej Łodzi, które w akcję pomocową włączyły się bezpośrednio po rozpoczęciu działań wojennych;
3. Główne obszary i kierunki przedsięwzięć pomocowych starano się dostosować do potrzeb dziecka, uwzględniając szeroko rozumianą opiekę socjalną i materialną, zdrowie i higienę oraz wychowanie i edukację;
4. Po raz pierwszy w dziejach miasta sfera opieki nad mieszkańcami została „wpisana” w zadania władz lokalnych (wprawdzie okupacyjnych), dotąd, bowiem była domeną społeczno-dobroczynną i prywatną. Istotne miejsce w polityce opiekuńczej „samorządu” zajęły dzieci, do których adresowano wielopłaszczyznowe działania pomocowe;

5. Przeważającą formą opieki stosowaną przez sektor miejski były wsparcia doraźne – pomoc w postaci naturaliów i zasiłków pieniężnych oraz dożywianie w tanich jadłodajniach;
6. Dominującą formą działalności opiekuńczej pozostałych sektorów: samopomocy społecznej, filantropijnego i charytatywnego była opieka instytucjonalna; na terenie placówek/zakładów stosowano też wsparcia natury socjalnej;
7. W czasie wojny najbardziej popularnym rodzajem instytucji opiekuńczych były ochronki/ochrony i tanie kuchnie. Wzrost ich liczby nastąpił po utworzeniu Łódzkiej Miejskowej Rady Opiekuńczej subwencionującej tego typu przedsięwzięcia;
8. Głównym źródłem dochodów finansowych placówek opieki były dotacje udzielane przez ŁMRO, GKO, Magistrat m. Łodzi, zarządy i zagraniczne komitety pomocowe;
9. „Opieka nad dziećmi” realizowana w Łodzi w latach 1914–1918 była możliwa dzięki ogromnej liczbie społeczników reprezentujących wszystkie grupy społeczne i zawodowe; wyróżniająca rola przypadła środowisku lekarskiemu, nauczycielskiemu i kobiecemu.

Podstawą źródłową opracowania były materiały archiwalne i drukowane różnego rodzaju. Wykorzystano zasoby Archiwum Państwowego w Łodzi (APŁ) oraz wybrane zespoły akt znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym Łódzkim. Ogółem poddano kwerendzie około 210 jednostek archiwalnych. Wśród wartościowych źródeł drukowanych wykorzystanych w pracy były dokumenty normatywne wydawane przez władze niemieckie, regulujące życie społeczności na terenach okupowanych oraz materiały sprawozdawczo-informacyjne, a wśród nich dokumenty statystyczne, umożliwiające przeprowadzenie badań kwantytatywnych. Do tej kategorii dokumentów zaliczono również publikacje zwarte i artykuły z czasopism (pedagogicznych, medycznych, społeczno-religijnych) nawiązujące do badanego zagadnienia, wydane w latach 1903–1939. W grupie źródeł drukowanych bardzo ważną kategorię stanowiły periodyki lokalne ukazujące się w Łodzi w latach 1914–1918. Analizie poddano około 350 artykułów, sprawozdań i doniesień prasowych. Kwerendą objęto przede wszystkim dzienniki społeczno-polityczne, periodyki wyznaniowe, organ prasowy łódzkiego samorządu za lata 1919–1939 oraz jednodniówki. Obok przytoczonych źródeł wykorzystano fotografie ze zbioru albumów ikonograficznych znajdujących się w APŁ (w pracy przedstawiono ilustracje łódzkich obiektów prowadzących działalność opiekuńczą oraz ich wychowanków). Sięgnięto ponadto do współczesnych publikacji zwartych i artykułów o wymiarze historyczno-społecznym analizujących rzeczywistość odnoszącą się do kilku epok dziejowych: czasu zaborów, I wojny światowej i lat międzywojennych.

Złożoność podejmowanego zagadnienia oraz konieczność „wejścia w epokę” i poznania jej specyfiki polityczno-militarnej, ekonomicznej, społecznej i oświatowej obligowała do zapoznania się z literaturą o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym dotyczącą kilku głównych grup zagadnień: historiografii I wojny światowej, dziejów Łodzi, funkcjonowania społeczności wielowyznaniowych, historii opieki społecznej i zdrowotnej oraz organizacji i rozwoju szkolnictwa, których zakresy częściowo się na siebie nakładają.

Wiodącą perspektywę metodologiczną opracowania wyznaczała tzw. społeczna koncepcja historii wychowania i historii edukacji. Eksponuje ona znaczenie rozpatrywania związków między przebiegiem procesów wychowania a warunkami życia społecznego w określonej rzeczywistości historycznej. Według tej koncepcji, będącej istotnym elementem współczesnej humanistyki, wychowanie (w tym opieka, której podmiotem jest człowiek) stanowi fakt i zjawisko społeczne, ale także jest czynnikiem zespołowej i indywidualnej egzystencji człowieka. Wybór problematyki pracy wpisał się więc w postulaty zwolenników społecznej koncepcji historii wychowania zachęcających do rozszerzania obszarów eksploracji naukowych, włączenia zagadnień dotychczas nieporuszanych i uwzględniania różnych paradygmatów badawczych. Złożoność podejmowanego zagadnienia spowodowała, że konieczne było odwołanie do ustaleń specjalistów z dyscyplin naukowych pokrewnych historii wychowania: pedagogów (w tym pedagogów społecznych), historyków społeczno-gospodarczych czy historyków medycyny, co wzbogaciło pracę o interdyscyplinarną refleksję nad badanymi zjawiskami.

➤ Wykorzystanie uzyskanych wyników badań

Rozprawa habilitacyjna *Opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej* uzupełnia i poszerza dwa nurty badań, jakimi są: dzieje opieki nad dzieckiem oraz dzieje Łodzi.

W odniesieniu do pierwszego kierunku badawczego publikacja porządkuje dotychczasowe ustalenia na temat opieki nad dziećmi ujmując ją bardzo szeroko w trzech zasadniczych płaszczyznach, jako: 1) opiekę socjalną i materialną, 2) opiekę higieniczno-zdrowotną, 3) opiekę w zakresie wychowania i edukacji, oraz wyodrębniając kilka jej motywów, występujących wprawdzie w historii opieki nad dzieckiem, ale „odnalezionych” również w dziejach opieki nad dzieckiem w Łodzi. Należy do nich: a) motyw humanitarny (w Łodzi najdawniejszy) uruchamiający działalność podmiotów o charakterze filantropijno-społecznym (organizacje i instytucje dobroczynno-społeczne) – *opieka filantropijna*; współistniejący z nim b) motyw wyznaniowy, którym kierowały się podmioty charytatywne

i prywatne (kościół, związki, społeczności wyznaniowe oraz osoby indywidualne) – *opieka charytatywna*; c) motyw solidarności społecznej, który wyzwoliła wojna i jej konsekwencje (komitety obywatelskie, instytucje samopomocy społecznej, rady opiekuńcze) – *opieka socjalna*; d) motyw prawa dziecka do opieki ze strony organów władzy samorządowej (Magistrat miasta Łodzi), w którym można dostrzec załączek przyszłych uregulowań prawno-administracyjnych w zakresie opieki nad dzieckiem na szczeblu centralnym i lokalnym – *prawo dziecka do opieki*. Sytuacja graniczna, jaką była wojna, uruchomiła motyw ogólnospołeczny polegający na ratownictwie dzieci przed skutkami wojny (głodem, chorobami, śmiercią) i objęcia opieką jak najwięcej z nich. Motywy te stały się głównym kierunkiem działalności poszczególnych podmiotów sprawujących w Łodzi opiekę nad dziećmi. Warto podkreślić, że współcześnie również istnieją podobne pobudki inicjowania i prowadzenia działalności opiekuńczej w stosunku do dziecka, zarówno na poziomie makro i mikroregionów, przez władze centralne i lokalne, instytucje publiczne, społeczne, wyznaniowe, prywatne.

Drugi nurt badawczy wiąże się z poszerzeniem zbiorów dotychczasowej historiografii regionalnej o opracowanie dotyczące opieki społecznej w Łodzi w latach 1914–1918, w tym opieki nad dzieckiem. W rozprawie przedstawiono fragment życia miasta w szczególnym momencie jego dziejów i na tym tle starano się ukazać szeroko zakrojoną działalność społeczną mieszkańców organizowaną na rzecz najmłodszych. Łódź może stanowić reprezentację dużego przemysłowego miasta, rozwijającego się, do wybuchu I wojny, prężnie pod względem ekonomicznym i demograficznym. Warto zaznaczyć, że publikacja wpisuje się w tzw. nowe pola badawcze, które we współczesnych opracowaniach stanowią konteksty społeczno-kulturowe, ekonomiczne, religijne, etnologiczne, czyli – w odniesieniu do wojny – ludzka codzienność tocząca się poza okopami. We współczesnych narracjach, do których pretenduje również omawiana monografia, w odróżnieniu od ujęć koncentrujących się na politycznych, militarnych i strategicznych aspektach działań wojennych, pokazana jest społeczność poza linią frontu, w miastach, miasteczkach, wsiach, osadach. Przedsięwzięcia łodzian, których celem była minimalizacja skutków wojny i poprawa losu dzieci, podejmowane sto lat temu, są wymownym śladem aktywności obywatelskiej i obecnie mogą stanowić przykład społecznego zaangażowania, wprawdzie niełatwego w realizacji, ale koniecznego z punktu widzenia osób potrzebujących.

Mając na uwadze pierwszy i drugi nurt badawczy monografia może zostać wykorzystana przez specjalistów badających dzieje opieki społecznej na ziemiach polskich zarówno przed 1914 r., jak i w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Dość szeroka perspektywa

badawcza obejmująca problematykę wsparcia socjalnego, wychowania i edukacji oraz higieny i zdrowia (w społeczności wielonarodowej i wielowyznaniowej), a także obfitość materiału źródłowego i znaczenie omawianych zagadnień może stać się w przyszłości przedmiotem odrębnych analiz badawczych, także w odniesieniu do innych grup społecznych: młodzieży, osób dorosłych, kobiet, mężczyzn, chorych, kalekich bądź reprezentujących różne narodowości i konfesje. Uwzględnienie w wykazie bibliograficznym, w prezentowanej monografii, licznych, nie tylko źródłowych odniesień, a także nakreślenie „mapy” podmiotów prowadzących działalność opiekuńczą wobec najmłodszych łódzian (tabl. 7 w publikacji *Opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej*) ułatwi zainteresowanym prowadzenie poszukiwań badawczych i może stać się inspiracją do podjęcia nowych studiów nad problematyką społecznej pomocy potrzebującym.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Mój dorobek naukowo-badawczy, z uwagi na biografię naukową, tworzą przede wszystkim publikacje wydane po uzyskaniu, w 2009 r., stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, bowiem do obrony rozprawy doktorskiej przygotowywałam się poza strukturą uczelni akademickiej, pracując jako nauczyciel w placówce oświatowej, w jednym z łódzkich przedszkoli miejskich². Badania naukowe, głównie archiwalne, prowadzone w latach 2004–2009 pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. Grzegorza Michalskiego dotyczyły problematyki dobroczynności w Łodzi na przełomie XIX i XX wieku. Po uzyskaniu stopnia doktora zostałam zatrudniona w Katedrze Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (obecnie Katedra Pedagogiki Wieku Dziecięcego) na stanowisku adiunkta. Moje główne badania naukowe nadal oscylowały wokół problematyki historyczno-pedagogicznej, ale w niewielkim stopniu dotyczyły również zagadnień związanych ze współczesną pedagogiką

² Moje publikacje przed uzyskaniem stopnia doktora dotyczyły zagadnień związanych ze współczesną pedagogiką przedszkolną, co wynikało z wykonywanego wówczas zawodu nauczyciela. Były to opracowania metodyczno-programowe. Publikacje zwarte: J. Matczak, J. Sosnowska, *Przewodnik metodyczny „Elementarz czterolatka”*, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, Warszawa 2000, ss. 119; A. Bojakowska, J. Sosnowska, *Przewodnik metodyczny „Elementarz pięciolatka”*, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, Warszawa 2000, ss. 135; R. Czekalska, A. Gaj, B. Lauba, J. Matczak, A. Piecusiak, J. Sosnowska, *Odkryjmy Montessori raz jeszcze... Program wychowania przedszkolnego opracowany na podstawie założeń pedagogicznych Marii Montessori w Przedszkolu Miejskim nr 106 w Łodzi*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, ss. 137. Teksty w czasopiśmie pedagogicznym: J. Sosnowska, J. Matczak, *By rosły w atmosferze ciepła i akceptacji otoczenia*, „Przegląd Edukacyjny” 1998, nr 2, s. 23–24; *W oddziale montessoriańskim*, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 10, s. 48–49; J. Sosnowska, *Rodzice i dzieci w przedszkolu*, „Łódzki Puls Edukacyjny” 1999, nr 5, s. 7–9; J. Sosnowska, J. Matczak, *Nasze spotkania z rodzicami*, „Kwartalnik Grupa i Zabawa” 2001, nr 4, s. 24.

przedszkolną i wczesnoszkolną. Od 1 października 2017 r. jestem pracownikiem Katedry Historii Wychowania i Pedagogii na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ i kontynuuję badania historyczno-pedagogiczne.

Mój dorobek naukowo-badawczy tworzą 2 monografie i 39 artykułów: 15 opublikowanych w czasopismach i 24 w monografiach zbiorowych, w tym 6 tekstów napisanych we współautorstwie (załącznik 3 oraz oświadczenia od nr 1 do nr 6). Dorobek popularyzatorski stanowi 1 monografia.

Pomijając publikację i artykuły odnoszące się do współczesnych zagadnień z zakresu pedagogiki, pozostałe opracowania tworzą jednolity nurt badań, w którym można wyodrębnić **dwa główne obszary** usytuowane w trzech okresach historycznych: przed 1914 r., w latach 1914–1918 i w Drugiej Rzeczypospolitej. Są to:

1. **Dobroczynność w Łodzi.**
2. **Opieka, wychowanie i edukacja dziecka.**

Warto podkreślić, że nawet tak wyodrębnione przestrzenie badawcze, częściowo nakładają się na siebie, a nawet niekiedy występują łącznie, co mogłam zaobserwować prowadząc kilkuletnie badania w obszarze nauk społecznych i humanistycznych.

Zagadnienia dotyczące **pierwszego obszaru badawczego** były przedmiotem mojego zainteresowania w czasie przygotowywania rozprawy doktorskiej i w późniejszym okresie. Badania nad historią dobroczynności w Łodzi prowadzone przeze mnie od 2004 r. pozwoliły na wyodrębnienie kilku podmiotów prowadzących w mieście działalność filantropijną od połowy lat 70-tych XIX w. Wśród nich najstarszą i najprężniej rozwijającą się organizacją było Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności (ŁChTD), którego dorobek w dziedzinie szeroko rozumianej pomocy potrzebującym był wówczas mało znany, zarówno na płaszczyźnie lokalnej, jak i w szerszym, ogólnopolskim aspekcie. Celem podjętych badań było ukazanie genezy i wewnętrznej struktury ŁChTD oraz rekonstrukcja obszarów funkcjonowania Towarzystwa w wymiarze jego działań socjalnych i opiekuńczo-wychowawczych w okresie istnienia organizacji, czyli w latach 1885–1940. Na szczególną uwagę zasługują dokonania Towarzystwa na polu opieki nad dorosłymi, młodzieżą i dziećmi w prowadzonych przez siebie placówkach opieki całkowitej i częściowej, o zróżnicowanym profilu: socjalnym, zdrowotnym, opiekuńczo-wychowawczym, edukacyjnym i oświatowym. Rozprawa jest monografią o charakterze historyczno-pedagogicznym i w udoskonalonej wersji ukazała się w 2011 r. jako publikacja: *Działalność socjalna i opiekuńczo-wychowawcza Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności (1885–1940)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, ss. 546. Tym samym Łódź dołączyła do

miast i historycznych regionów, takich jak np. Warszawa, Lublin, Wilno czy dawna gubernia kaliska, posiadających własne opracowania monograficzne organizacji filantropijnych funkcjonujących w XIX i XX w.³

Do prac traktujących o łódzkiej dobroczynności mogę zaliczyć również dwa teksty opublikowane przeze mnie, już po uzyskaniu doktoratu, w wydawnictwach zbiorowych: *Działalność społeczna kobiet Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności 1885–1918*, [w:] *Kobieta a patriotyzm. Konteksty historyczno-pedagogiczne XVI–XX wieku*, red. E. J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Konopacki, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2012, s. 89–103, w których ukazałam konkretne działania pomocowe kobiet związanych z tą organizacją dobroczynną: przedstawicielki rodów fabrykanckich, kobiet pełniących społeczne funkcje w strukturach ŁChTD (w tzw. komitetach damskich) oraz kobiet zatrudnionych w instytucjach organizacji jako wychowawczynie, pielęgniarki, sekretarki, intendentki, kucharki, sprzątaczk, szwaczki czy praczk. Drugi tekst to: *Opieka nad dziećmi w działaniach Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności w latach 1889–1914*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku, „Świat dziecka”. T. 5*, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Olsztyn 2016, s. 107–122, w którym przedstawiłam działalność placówek prowadzonych przez ŁChTD, przeznaczonych dla dzieci: ochronek, szkół elementarnych i szpitala dziecięcego. Do nurtu moich badań nad dobroczynnością w Łodzi zaliczam także artykuły opublikowane w czasopiśmie, jak: *Care for the disabled and the ill in the activities of Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności [Łódź Christian Charity Society] in 1885–1914*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2013, t. 14, s. 27–45, tekst opublikowany w języku angielskim, przedstawiający inicjatywy Towarzystwa ukierunkowane na socjalne, materialne i wychowawcze wsparcie osób kalekich i chorych oraz: *Działalność duszpasterska i społeczna pastora Rudolfa Gustawa Gundlacha (1850–1922). Przyczynek do historii dobroczynności w Łodzi*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2012, Tom X, s. 87–103. Podobnej problematyce poświęciłam również swoje wystąpienie: *Inicjatywy opiekuńczo-wychowawcze pastorów parafii ewangelicko-augsburskich w Łodzi w latach I wojny światowej (przykłady działań charytatywnych na rzecz dzieci i młodzieży)*, które zaprezentowałam podczas Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej

³ M.in.: Cz. Kępski, *Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności (1815–1952)*, Lublin 1990; idem, *Towarzystwa dobroczynności w Królestwie Polskim (1815–1914)*, Lublin 1993; H. Markiewiczowa, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności*, Warszawa 2002; eadem, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności 1807–1830*, Warszawa 2010; A. Tomaszewicz, *Dobroczynność w guberni kaliskiej 1864–1914*, Łódź 2010.

„Kultura Reformacji i reformowanie w kulturze” zorganizowanej w Łodzi z okazji jubileuszu 500-lecia Reformacji (1517–2017), w dniach 22–24 maja 2017 r.; organizatorem był Uniwersytet Łódzki, Akademia Muzyczna im. Bacewiczów w Łodzi i PAN Oddział w Łodzi.

W tej samej konwencji badawczej (poszerzonej o teren Królestwa Polskiego) mającej na celu wskazanie przedsięwzięć socjalno-opiekuńczych w stosunku do kobiet rodzących pozostają dwa kolejne teksty opublikowane we współautorstwie: *Inicjatywy społeczne w opiece położniczej w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.*, [w:] *Problemy zdrowia reprodukcyjnego kobiet. Tom 1 Wstęp do badań*, red. A. Szlagowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, Wrocław 2016, s. 175–194 (współautorstwo Aneta Bołdyrew) oraz *Opieka nad kobietami w czasie ciąży, porodu i pogołu w ubogich środowiskach wiejskich i miejskich w Królestwie Polskim w XIX i na początku XX wieku. Od tradycyjnych form pomocy do wsparcia instytucjonalnego*, [w:] *W kręgu rozważań o zdrowiu i aktywności fizycznej*, red. A. Nawrocka, P. Drobnik, M. Brodnicki, Wydawnictwo Athenae Gedanenses, Gdańsk 2015, s. 25–38 (współautorstwo Aneta Bołdyrew).

Badania prowadzone przeze mnie nad dobroczynnością w Łodzi odsłoniły szczególny i istotny wymiar działalności prowadzonej na rzecz osób potrzebujących, mianowicie wieloaspektowe inicjatywy ukierunkowane na pomoc dzieciom – najmłodszym członkom każdej ludzkiej zbiorowości. Dzieciom i szeroko rozumianej opiece nad nimi poświęciłam kilkuletnią pracę badawczą, na którą złożyły się: kwerenda źródłowa archiwalna i biblioteczna, studia nad literaturą przedmiotu, udział w konferencjach i seminariach naukowych, konsultacje metodologiczne oraz publikacja wyników badań w postaci artykułów i wspomnianej monografii habilitacyjnej, będącej moim głównym osiągnięciem naukowym.

Warto nadmienić, że w wyłonionym przeze mnie **drugim obszarze badawczym** (opieka, wychowanie i edukacja dziecka) wyodrębniłam – z uwagi na granice czasowe, i w związku z nimi różne uwarunkowania polityczno-społeczne – **dwa zakresy badawcze**:

1. Problem opieki, wychowania i edukacji dziecka w latach I wojny światowej.
2. Zagadnienia związane z opieką, wychowaniem i edukacją dziecka w latach 1918–1939.

Wstępny rekonesans badawczy odnośnie **pierwszego zakresu badań**, czyli opieki nad dzieckiem w Łodzi w latach 1914–1918 pozwolił na opublikowanie początkowych wyników moich badań podczas jednej z cyklicznych konferencji naukowych odbywających się z inicjatywy łódzkich historyków, pod wspólnym tytułem „Od Ziemi Obiecanej do ziemi

odzyskanej”⁴. W tekście *Droga do niepodległości – działania instytucji opieki nad dziećmi w Łodzi w czasie I wojny światowej. Wybrane przykłady*, [w:] *Łódź w drodze do niepodległości*, red. J. A. Daszyńska, KSIĘŻY MŁYN Dom Wydawniczy, Łódź 2013, s. 119–130 opublikowanym w pracy zbiorowej ustaliłam główne ośrodki organizujące w Łodzi pomoc najmłodszym oraz poddałam charakterystyce trzy łódzkie organizacje filantropijne, których działalność statutowa obejmowała pomoc dzieciom: Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności, Towarzystwo „Kopla Mleka” w Łodzi oraz Towarzystwo Opieki nad Dziećmi „Gniazdo Łódzkie”. Organizacje te miały rodowód przedwojenny i opiekowały się dziećmi w instytucjach typu: ochronki, ochrony, szkoły elementarne, punkty rozdawnictwa mleka i innej żywności, sierocińce, przytułki, sale zajęć. W odniesieniu do dwu ostatnich organizacji usytuowanych w filantropijnym sektorze opieki nad dzieckiem, wyniki pogłębionych badań zaprezentowałam dwukrotnie w czasopiśmie „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” w latach 2013–2014. Były to artykuły: *Działania Towarzystwa „Kopla Mleka” na rzecz opieki nad dzieckiem i matką w Łodzi w latach I wojny światowej*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2013, Tom XI, s. 67–81, gdzie ukazałam najważniejsze inicjatywy opiekuńcze tej organizacji adresowane nie tylko do najmłodszych dzieci, ale także do ich matek (stacje rozdawnictwa mleka dla niemowląt, punkty zaopatrzenia ubogich matek w zupy, chleb, kaszę), oraz: *Towarzystwo Opieki nad Dziećmi „Gniazdo Łódzkie” w latach I wojny światowej*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2014, Tom XIII, s. 97–113, który to tekst ukazywał genezę organizacji i nawiązywał do najbardziej tragicznych wydarzeń w historii tej organizacji, mianowicie zburzenia, w wyniku działań wojennych, nowo postawionego gmachu, w którym osierocone dzieci mieszkaly zaledwie przez 5 miesiecy. Organizacja majaca przed wojna solidne zaplecze finansowe, z dnia na dzien pozostala bez pieniedzy, a jej podopieczni – bez dachu nad glowa.

Kolejne moje prace w postaci artykułów w kilku czasopismach, jak: wspomniane już „Studia Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” oraz „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, „Wychowanie w Rodzinie”, „Biuletyn Historii Wychowania”, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne”, „Łódzkie Studia Teologiczne” i „Kultura i Wychowanie”, a także w zbiorowych opracowaniach monograficznych miały na celu publikację badań cząstkowych i prezentowały dorobek łódzkich instytucji opieki nad dziećmi w okresie I wojny. Staralam się pokazać w nich konkretną pracę w dziedzinie opieki – cele, zadania,

⁴ Głównym organizatorem spotkań naukowych był Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

formy i rodzaj tego typu aktywności, na tle skomplikowanych warunków życia, w mieście ogarniętym zbrojnym konfliktem. W każdym tekście zaprezentowałam także grupę łódzkich społeczników: nie tylko fundatorów budynków, w których np. mieszkały osierocone dzieci, czy osób wspierających finansowo daną instytucję, ale również zwykłych opiekunów, wychowawców, nauczycieli, pedagogów i duchowieństwo, istniejących wówczas w Łodzi wyznań religijnych.

Koncepcja opieki nad dzieckiem w Łodzi została wyłoniona przez różne środowiska społeczne w mieście w zasadzie tuż po wybuchu I wojny w 1914 r., natomiast szczegółowo określono ją i ukierunkowano w kolejnych wojennych latach (1915–1918). O tym traktuje mój tekst: *Koncepcje opiekuńczo-wychowawcze i edukacyjne wielowyznaniowej Łodzi w latach I wojny światowej*, [w:] *Rzeczywistość edukacyjna Tom 3: Centralne kategorie współczesnej i historycznej pedagogiki*, red. S. Sztobryn, K. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe TPF „Chowanna”, Łódź 2016, s. 271–286, w którym wyłoniłam sektory opieki nad dziećmi i wybrane jednostki świadczące pomoc o różnym profilu. Obok sektora miejskiego, sektora samopomocy społecznej i filantropijnego, na polu opieki nad dzieckiem intensywnie działały jednostki sektora charytatywnego, czyli łódzkie kościoły, związki i społeczności wyznaniowe. Ich dorobek zaprezentowałam w kilku artykułach, obrazujących działalność kościoła katolickiego, ewangelicko-augsburskiego oraz pokazujące aktywność społeczności żydowskiej w tym obszarze.

Problematyka działań opiekuńczych Kościoła rzymskokatolickiego wobec dzieci znajdujących się w trudnym położeniu, z uwagi na skutki wojny, ale również ze względu na warunki socjalne rodzin bądź całkowity brak opiekunów została przez mnie uwzględniona w kilku artykułach opublikowanych w czasopiśmie i w wydawnictwach zbiorowych. Aktywność społeczną łódzkiego kościoła tej proveniencji w latach 1914–1918 omówiłam w artykule *Koncepcja opieki nad dzieckiem w działalności społecznej Kościoła rzymskokatolickiego w Łodzi w latach I wojny światowej*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2014, Rok XXI, s. 230–244. W kolejnym tekście *Działalność opiekuńczo-wychowawcza ochronek dla dzieci przy łódzkich parafiach rzymskokatolickich i ewangelickich podczas I wojny światowej*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2015, nr 24, z. 2, s. 107–134 skupiłam się na jednej z form pomocowych, mianowicie pomocy instytucjonalnej świadczonej w ochronkach uruchamianych przez poszczególne łódzkie parafie rzymskokatolickie i ewangelickie. Z kolei artykuł *Inicjatywy łódzkiego Kościoła rzymskokatolickiego w sferze opieki nad dziećmi w latach 1914–1918 na przykładzie Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2015, t. 16, s. 39–63

(współautorstwo Aneta Bołdyrew) omawia przedsięwzięcia bardzo prężnej organizacji łódzkiego kościoła katolickiego, jakim było Towarzystwo Schronisk św. Stanisława Kostki uruchomione tuż po wybuchu I wojny w 1914 r. przy parafii św. Stanisława Kostki (dzisiejsza Archikatedra Łódzka). Jego działalność obejmowała wsparcie osób dorosłych, młodzieży i dzieci.

Wspólnocie Kościoła mariawickiego w Łodzi poświęciłam artykuł *Działwa mała nie jest w stanie prosić o zaspokojenie swych nieodzownych potrzeb* – rola łódzkich mariawickich wspólnot parafialnych w niesieniu pomocy dzieciom podczas I wojny światowej, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. XIV, s. 121–139. Podałam charakterystyce inicjatywy opiekuńczo-wychowawcze podejmowane na terenie trzech młodych wówczas parafii mariawickich. Dokonania łódzkiej wspólnoty tego wyznania były już przed I wojną światową imponujące.

Społeczność żydowska w Łodzi podtrzymała, w okresie I wojny światowej, bogate tradycje opiekuńczo-wychowawcze i edukacyjne. Potrzeby w tym zakresie spowodowały uruchomienie i prowadzenie nowych inicjatyw, głównie instytucjonalnych, jak tanie jadłodajnie przeznaczone dla dzieci oraz ochronki. Tę społeczność starałam się ukazać na tle ogólnospołecznej aktywności obywatelskiej w dwóch artykułach – jednym pokazującym działalność pomocową organizacji założonej jeszcze przed I wojną, w 1907 r.: *Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Opieki nad Sierotami i jego działalność na rzecz dzieci i młodzieży w latach I wojny światowej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2014, t. X, s. 77–94, i kolejnym, przedstawiającym taką aktywność uskutecznianą przez instytucję powołaną do życia w okresie działań wojennych, w 1916 r.: *Inicjatywy opiekuńcze i oświatowo-wychowawcze łódzkiej społeczności żydowskiej w latach I wojny światowej – Przylulisko dla Dzieci Wyznania Mojżeszowego*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2016, nr 34, s. 21–35.

Podejmowaną przeze mnie tematykę pierwszowojenną, która znalazła odbicie w moich wystąpieniach konferencyjnych i publikacjach pokonferencyjnych zamyka artykuł wydany w 2017 r.: *Zakłady kąpielowe (dezynfekcyjne) jako instytucje wspierające działania Wydziału Zdrowotności Publicznej Magistratu m. Łodzi w opiece nad higieną i zdrowiem dzieci w Łodzi w okresie I wojny światowej*, [w:] *Wybrane problemy historii medycyny. Pięć perspektyw*, red. A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2017, s. 118–131. Skupiłam się w nim na problematyce zapewnienia dzieciom właściwej opieki higieniczno-zdrowotnej ze strony struktur miejskich w specjalnych punktach dezynfekcyjnych, zwanych zakładami kąpielowymi. Regularne kąpiele polegające na myciu

ciała i dezynfekowaniu odzieży miały na celu nie tylko wymierną pomoc w postaci zabiegów higienicznych, ale wiązały się również z upowszechnianiem wśród dzieci wiedzy na temat konieczności zachowania odpowiednich warunków sanitarnych w środowisku domowym. W zbiorze ostatnich publikacji z zakresu poruszanej tematyki mieści się również artykuł przekazany do druku i przyjęty przez Wydawnictwo Czasopisma „Wychowanie w Rodzinie”: *Formy pomocy rodzinom żołnierzy podczas I wojny światowej – Łódzkie Kuratorium Obywatelskie nad Rodzinami Rezerwistów*.

Podsumowując **pierwszy zakres badawczy** (problem opieki, wychowania i edukacji dziecka w latach I wojny światowej), pragnę nadmienić, że w zaprezentowanym przeze mnie dorobku (artykuły, teksty) znalazły się częściowe wyniki moich kilkuletnich badań nad dziejami opieki nad dziećmi w Łodzi w latach 1914–1918. Całość, czyli ostateczne wyniki i wnioski z badań, prezentuje przedstawiona przeze mnie do oceny publikacja habilitacyjna *Opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej* (omówiona w pkt. 4 Autoreferatu).

Kolejnym, wyłoniłym przeze mnie, **drugim zakresem badawczym**, w ramach obszaru opieka, wychowanie i edukacja dziecka, są tego rodzaju zagadnienia analizowane podczas badań, w odniesieniu do okresu międzywojennego (1918–1939).

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. nie eliminowało wielu problemów z lat I wojny, szczególnie w kwestiach polityczno-administracyjnych, ekonomicznych, społecznych czy kulturalno-oświatowych. Właśnie z zagadnieniami tej natury przyszło zmierzyć się nowym władzom szczebla centralnego i lokalnego. Priorytetowym zadaniem młodego państwa polskiego stało się utworzenie z ziem byłych zaborów jednolitego organizmu państwowego. Położenie akcentów przez władzę ustawodawczą na zagadnienia polityczno-prawne nie spowodowało zaniedbywania istotnych problemów społeczno-oświatowych. Przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym i opiekuńczo-wychowawczym, będące, w zasadzie do 1918 r., domeną tzw. filantropii oraz leżące głównie w gestii organizacji dobroczynnych i podmiotów prywatnych, były w okresie międzywojennym, w oparciu o stosowne akty prawne, stopniowo przejmowane przez administrację państwową i samorządową. Taka sytuacja zaistniała również w Łodzi, gdzie priorytetem działań samorządu miejskiego stało się wprowadzenie powszechnego obowiązku szkolnego, rozwój ilościowy i jakościowy łódzkiej oświaty oraz opieka nad dzieckiem i jego matką. Jak potwierdzają moje badania, realizację zadań opiekuńczych, wychowawczych i edukacyjnych przyporządkowano, w latach 1918–1939, trzem jednostkom administracji miejskiej: Wydziałowi Oświaty i Kultury, Wydziałowi Opieki Społecznej i Wydziałowi Zdrowotności Publicznej. Warto nadmienić, że agendy te kontynuowały działalność zapoczątkowaną

właśnie w okresie I wojny. W kolejnych dwu dekadach, w oparciu o stosowne przepisy administracyjne, znacząco ją udoskonaliły⁵.

W badaniach skupiałam się na tych obszarach działalności łódzkiego samorządu, które dotyczyły kwestii dziecka, będącego uczniem/wychowankiem/podopiecznym wielu instytucji opiekuńczo-wychowawczych i społeczno-edukacyjnych: żłobków, ochronek, szkół powszechnych, domów dziecka, zakładów opiekuńczych. Tę problematykę otwiera mój pierwszy, z tego zakresu badawczego, artykuł: *Problemy oświaty, wychowania i opieki nad dzieckiem na łamach „Dziennika Zarządu miasta Łodzi” (1919–1939)*, [w:] *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*, red. I. Michalska, G. Michalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 225–246, poprzedzony badaniami nad ważnym organem prasowym łódzkiego samorządu, jakim był „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”. Wyniki badań przedstawiłam podczas mojego pierwszego udziału w cyklicznych konferencjach naukowych dotyczących „Czasopiśmiennictwa XIX i XX wieku” organizowanych przez grono łódzkich historyków wychowania z Katedry Historii Wychowania i Pedagogiki Wydziału Nauk o Wychowaniu UŁ, pod przewodnictwem kierownika tej Katedry – prof. nadzw. dr. hab. Grzegorza Michalskiego.

Czasopiśmiennictwo, poza archiwaliaми, należy do moich ulubionych kategorii źródeł, i najczęściej wykorzystywanych w prowadzonych badaniach. Korzystanie z czasopism umożliwia analizę zjawisk czy wydarzeń często nigdzie więcej niezapisanych, pozwalając badaczom „zejść” z poziomu ogólności w obszar mikrohistorii. Analiza periodyków pedagogicznych pozwala na dogłębną rekonstrukcję procesów zachodzących w sferze oświaty, edukacji, wychowania czy opieki. Badania nad prasą kontynuowałam, a ich efektem jest kilka artykułów. Tekst: *Działalność firmy księgarsko wydawniczej Ludwika Fiszer na rzecz oświaty i szkolnictwa w Łodzi w latach 1882–1932*, [w:] *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i w początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 109–124, w którym przeanalizowałam działalność jednej z liczących się na łódzkim rynku wydawniczym firm księgarskich Ludwika Fiszer oraz: *Wydawcy polskich czasopism pedagogicznych*

⁵ Wśród ważniejszych przepisów prawnych dotyczących opieki, oświaty i wychowania w II Rzeczypospolitej znalazły się: *Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o obowiązku szkolnym*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” (Dz.Urz.MWRiOP) 1919, nr 2, poz. 2; *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (Dz.U.RP) 1921, nr 44, poz. 267; *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych*, Dz.U. RP 1922, nr 18, poz. 143; *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o budowie publicznych szkół powszechnych*, Dz.U.RP 1922, nr 18, poz. 144; *Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej*, Dz.U.RP 1923, nr 92, poz. 726; *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*, Dz.U.RP 1932, nr 38, poz. 389.

adresowanych do wychowawczyń przedszkoli i ich rola w popularyzowaniu idei wychowania przedszkolnego w II Rzeczypospolitej, [w:] *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XX i pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska i G. Michalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 31–55, artykuł analizujący pisma pedagogiczne przeznaczone dla wychowawczyń placówek przedszkolnych i jednocześnie mieszczący się w kolejnym aspekcie moich zainteresowań badawczych – w bliskiej mi, z uwagi na profesję, problematyce wychowania przedszkolnego. Podczas czwartej, z moim udziałem, konferencji czasopiśmienniczej na temat „Zachować dla przyszłości. Sprawy oświaty, edukacji i nauki w przekazie prasowym XIX i XX wieku”, która miała miejsce w Łodzi w dniach 14–15 listopada 2016 r. zaprezentowałam wyniki badań nad łódzkimi jednodniówkami w wystąpieniu: „(...) wydarta na chybił trafił karta z historii życia publicznego” – *łódzkie jednodniówki w sprawach szkoły, opieki i wychowania (1911–1939)*. Pisemka, takie jak jednodniówki rejestrowały różne aspekty życia miasta, także w obszarze edukacji, wychowania i opieki – zwłaszcza z okazji wydarzeń jubileuszowych (np. w 1928 r. obchodzono w Łodzi dziesięciolecie szkolnictwa powszechnego). Artykuł pokonferencyjny o tym samym tytule przyjęto do druku w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego; wydanie zaprojektowano na marzec 2018. W zbiorze artykułów dotyczących badań nad prasą mogę umieścić również tekst: *Problem ingerencji państwa i społeczeństwa w wychowanie dziecka w rodzinie w publicystyce Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX w.*, [w:] *Problemy opiekuńczo-wychowawcze w polskim czasopiśmiennictwie. Przeszłość i teraźniejszość*, red. R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 97–118 (współautorstwo: Aneta Bołdyrew), napisany na podstawie badań czasopism społeczno-kulturalnych i specjalistycznych: medycznych, prawnych i ekonomicznych, dość marginalnie wykorzystywanych w badaniach historyczno-pedagogicznych (np. „Kronika Lekarska”, „Zdrowie”, „Ekonomista”, „Gazeta Sądowa Warszawska”, „Przegląd Sądowy”).

Wątki *stricte* edukacyjne podjęłam w tekście analizującym działalność jednej z wiodących w Łodzi, a nawet w Polsce, w okresie międzywojennym, innowacyjnych placówek szkolnictwa powszechnego, jakim była Miejska Szkoła Pracy, określana też mianem Szkoły Eksperymentalnej. Wyniki badań archiwalnych i czasopiśmienniczych zawarłam w artykule: *Miejska Szkoła Pracy jako przykład nowatorstwa pedagogicznego w szkolnictwie powszechnym międzywojennej Łodzi*, [w:] *Poznać – Zrozumieć – Doświadczyć. Konstruowanie wiedzy nauczyciela wczesnej edukacji*, red. J. Bonar, A. Buła, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 187–208. Badania dowiodły, że Łódź zajmowała ważne miejsce na mapie placówek oświatowo-wychowawczych, głównie dzięki inicjatywom

samorządu miejskiego, zaangażowaniu nauczycieli i rozumieniu, jak istotną rolę w kształceniu dziecka pełni zaplecze edukacyjne w postaci dobrze wyposażonych w pomoce naukowe pomieszczeń dydaktycznych. Głębsza eksploracja źródłowa dotycząca pracy jednostek administracji miejskiej – Wydziału Oświaty i Kultury oraz Wydziału Opieki Społecznej, na polu edukacji, wychowania i opieki pozwoliła mi na opublikowanie, w latach 2013–2014, wyników badań na łamach czasopisma „Kultura i Wychowanie” (międzynarodowe elektroniczne czasopismo naukowe). Były to dwa teksty: *Wydział Oświaty i Kultury Zarządu miasta Łodzi w upowszechnianiu edukacji dziecka w Dwudziestoleciu międzywojennym*, „Kultura i Wychowanie” 2013, nr 5, s. 66–79 oraz: *Troska o dziecko i jego potrzeby w działaniach Wydziału Opieki Społecznej Zarządu Miasta Łodzi w okresie międzywojennym*, „Kultura i Wychowanie” 2014, nr 8, s. 21–34 (współautorstwo: Aneta Bóldyrew). Wątki opiekuńczo-wychowawcze znalazły się w kolejnym moim tekście: *Reorientacja w zakresie opieki nad dziećmi i młodzieżą w Łodzi w okresie międzywojennym na przykładzie półkolonii letnich*, [w:] *Wzrastać w cieniu historii. Dzieci i młodzież w instytucjach edukacyjnych w Polsce (1918-1989)*, red. E. Gorloff, Seria: „Szkoła-Państwo-Społeczeństwo”, t. VII, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 103–122, w którym na podstawie cząstkowych badań przedstawiłam dość istotne – z punktu widzenia opieki nad dzieckiem ubogim i chorym – dokonania łódzkiego samorządu, bowiem przez cały okres międzywojenny na terenie łódzkich parków miejskich, w lipcu i w sierpniu, dla dzieci nie mogących wyjechać z miasta, organizowano wypoczynek w postaci półkolonii. Obecnie prowadzę pogłębione badania źródłowe (archiwalne i nad prasą), które, mam nadzieję, zaowocują powstaniem monografii na ten temat.

Przedmiotem moich zainteresowań naukowych w ramach obszaru: opieka, wychowanie i edukacja dziecka w okresie międzywojennym, jest – jak nadmieniałam – problematyka wychowania przedszkolnego. Łódź była miastem, w którym w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. istniały wyłącznie ochronki tzw. społeczne, należące do różno-wyznaniowych organizacji dobroczynnych, przykościelnych parafii, właścicieli fabryk oraz partii politycznych i osób prywatnych. Inicjatywy ukierunkowane na podniesienie poziomu edukacji przedszkolnej w Łodzi samorządowe władze szczebla oświatowego podejmowały od połowy lat 20. XX w. Po upływie dekady (1924–1934) wielotysięczna Łódź posiadała zaledwie 59 przedszkoli: 13 miejskich placówek wychowania przedszkolnego, 28 społecznych i 18 prywatnych. Jednak z liczby 33 680 łódzkich dzieci w wieku przedszkolnym zaledwie 2 908 (8,6%) uczęszczało do przedszkoli. Problematyka ta nie jest jeszcze szerzej znana. Wyniki moich częściowych badań, głównie archiwalnych, na

temat edukacji przedszkolnej w Łodzi znalazły odzwierciedlenie w tekście: *Instytucje wychowania przedszkolnego w wielokulturowej Łodzi w latach 1924–1939. Organizacja, zadania, formy działania*, „Wychowanie w Rodzinie” 2014, t. IX, s. 281–306, i artykuł ten, z uwagi na ustalenia badawcze mogące stanowić wstęp do dalszych, szczegółowych rozważań, kwalifikuję do jednego z moich ważniejszych tekstów. Drugą taką publikacją, bardzo istotną z punktu mojego rozwoju naukowego, jest artykuł przedstawiający jedną ze znakomitych łódzkich propagatorek wychowania przedszkolnego – Janinę Pawłowską: *Janina Pawłowska (1895–1972) i jej koncepcja wychowania oraz opieki nad dziećmi w międzywojennej Łodzi*, [w:] *Obywatelki na obcasach. Kobiety w życiu publicznym (XIX – XXI w.) T. I*, red. U. Kozłowska, T. Sikorski, A. Wątor, Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin – Warszawa 2016, s. 281–297. Operatywna i twórcza inspektorka Działu Wychowania Przedszkolnego w Wydziale Oświaty i Kultury Zarządu m. Łodzi działała na polu edukacji przedszkolnej opartej o idee „nowego wychowania”, w tym zgodne z metodą Marii Montessori. Nie była jej obca również praca na rzecz dzieci wywodzących się z ubogich środowisk robotniczych, organizowała dla nich pomoc materialną, dożywianie i wakacyjne wyjazdy na wieś. Łączyła, tym samym, działalność wychowawczą z opiekuńczą. Publikowała na łamach czasopisma „Przedszkole”. Warto nadmienić, że artykuł o Janinie Pawłowskiej powstał jako rezultat moich badań w ramach projektu „KOBIETA”: „Obywatelki na obcasach”. *Problematyka kobieca w polskiej myśli społeczno-politycznej*, realizowanego w 2015 r., wspólnie z Ośrodkiem Badań Biograficznych i Zakładem Historii XIX/XX w. Uniwersytetu Szczecińskiego.

Do ostatniego z moich artykułów wchodzących w obszar badawczy związany z opieką wychowaniem i edukacją zaliczam: *Dziecko – podmiot czy „przedmiot” uroczystości, zwyczajów i obrzędowości szkolnych? Próba zarysu problemu na przykładzie instytucji oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych w Łodzi w XIX i XX wieku*. Tekst nie został jeszcze opublikowany, zgłoszono go do druku w czasopiśmie „Biuletyn Historii Wychowania”; powstał w ramach mojego udziału w 2016 r. w projekcie naukowym dotyczącym „Przemian obrzędowości szkolnych – efekt zmian społeczno-kulturowych”, realizowanym w Katedrze Historii Wychowania Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Artykuł poddaje analizie zagadnienia społeczno-kulturowe, jakim były i są nadal uroczystości i obrzędy szkolne, odbywające się w przestrzeni edukacyjnej placówek przedszkolnych, szkolnych i opieki całkowitej (np. w domach wychowawczych, internatach, bursach).

W moim dorobku naukowym mieszczą się również publikacje omawiające problemy współczesnej pedagogiki, głównie pedagogiki wieku dziecięcego (załącznik nr 4). Są wynikiem, z jednej strony pracy dydaktycznej w Katedrze Pedagogiki Wiek Dziecięcego UŁ, z drugiej – wynikają z objęcia i pełnienia w latach 2012–2016 funkcji dyrektora Przedszkola Uniwersytetu Łódzkiego. Placówka przedszkolna przeznaczona dla dzieci pracowników i studentów UŁ powstała dzięki inicjatywie władz Uniwersytetu Łódzkiego, a ja miałam przyjemność tworzenia jej podstaw organizacyjnych, programowych, metodycznych i personalnych. W oparciu o zebrane doświadczenia, mając na uwadze 5-letni jubileusz istnienia uniwersyteckiej placówki przedszkolnej, opublikowałam jej monografię: *Dziecięce lata. Przedszkole Uniwersytetu Łódzkiego 2012–2017*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, ss. 208.

Publikowanie tekstów w pracach zbiorowych oraz periodykach naukowych znajdujących się na liście B wiązało się z możliwością upowszechnienia moich badań naukowych. Podobną rolę spełniało uczestnictwo w konferencjach, sympozjach, zjazdach i spotkaniach naukowych, na których prezentowałam rezultaty własnych poszukiwań naukowych. Tego rodzaju aktywność naukowa była jednocześnie jedną z istotnych form mojej współpracy z instytucjami naukowo-badawczymi krajowymi i zagranicznymi. Od czasu uzyskania stopnia naukowego doktora brałam udział w 33 krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych organizowanych w wiodących polskich ośrodkach uniwersyteckich i instytucjach naukowych w miejscowościach: Gdańsk, Bydgoszcz, Toruń, Wrocław, Warszawa, Szczecin, Poznań, Białystok, Cieszyń, Częstochowa, Łódź. Wykaz konferencji i tematyka prezentowanych przeze mnie referatów znajduje się w załączniku nr 3.

Współprzewodniczyłam obradom w sekcji podczas VII Zjazdu Pedagogicznego „Po życie sięgać nowe. Teoria a praktyka edukacyjna” zorganizowanego przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu w dniach 20–21 września 2010 r. Byłam również współprzewodniczącą obrad w sekcji podczas XXIV Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji „Historia medycyny i farmacji na początku XXI wieku” odbywającego się na Uniwersytecie Medycznym w Poznaniu w dniach 14–16 września 2016 r.

Niezwykle cenna była dla mnie możliwość uczestniczenia w seminariach naukowych i prezentowania podczas nich swoich planów badawczych, ustaleń czy cząstkowych wyników badań. Tego rodzaju spotkania były też dla mnie okazją do pogłębiania wiedzy z zakresu metodologii w naukach humanistycznych i społecznych. Miałam taką możliwość podczas kilkuletnich (2011–2016) comiesięcznych spotkań seminaryjnych w Instytucie Historii UŁ odbywających się pod przewodnictwem naukowym prof. zw. dr. hab. Wiesława Pusia oraz

prof. nadzw. dr. hab. Jarosława Kity. W trakcie spotkań naukowych dane mi było zaprezentować 3 referaty naukowe⁶. Poglębieniu aspektów metodologicznych w mojej pracy badawczej służyła Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Opis i miara. Metody, techniki i narzędzia w historycznych badaniach społecznych, demograficznych i gospodarczych” zorganizowana przez Zakład Studiów Społecznych i Gospodarczych Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego w dniach 27–30 września 2016 r., podczas której mogłam zaprezentować wyniki dotychczasowych badań w kontekście wątków metodologicznych: „Metody, techniki i narzędzia w badaniach historyczno-pedagogicznych. Przykład badań nad dziejami opieki nad dziećmi w Łodzi w czasie I wojny światowej”. Rok wcześniej (2015) uczestniczyłam w projekcie naukowo-wydawniczym, „Obywatelki na obcasach” realizowanym, jak wspomniałam, pod naukowym patronatem Uniwersytetu Szczecińskiego (w skład Komitetu Naukowego weszli: prof. dr hab. Adam Wątor, dr hab. prof. US Tomasz Sikorski i dr hab. Urszula Kozłowska).

Wyjątkowo, na drodze moich poszukiwań badawczych, doceniam możliwość odbywania konsultacji naukowych i inspirujących rozmów, zasięgania opinii oraz otrzymania wsparcia merytorycznego, którego w ciągu kilku lat prowadzenia badań udzielała mi dr hab. Aneta Bołdyrew oraz inni Pracownicy Katedry Historii Wychowania i Pedagogiki UŁ na czele z prof. nadzw. dr. hab. Iwoną Michalską i prof. nadzw. dr. hab. Grzegorzem Michalskim.

Moje prace były również cytowane w tekstach polskojęzycznych, głównie przez historyków i pedagogów⁷. Mój indeks Hirscha wynosi 2⁸.

⁶ „Geneza, struktura i społeczna działalność Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności w latach 1885–1940”, grudzień 2011; „Wychowawcza i edukacyjna rola łódzkich przedszkoli miejskich w latach 1924–1939”, grudzień 2012; „Inicjatywy łódzkich kobiet zaangażowanych w opiekę nad dziećmi i młodzieżą w latach 1914–1918”, październik 2015 r.

⁷ Moje prace były cytowane m.in. w: K. Chylak, *Z dziejów społeczności katolickich w Łodzi w czasie I wojny światowej*, [w:] *Operacja łódzka. Zapomniany fakt I wojny światowej*, red. J. A. Daszyńska, Łódź 2011; J. Falkowska, recenzja publikacji: J. Sosnowska, *Działalność socjalna i opiekuńczo-wychowawcza Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności (1885–1940)*, Łódź 2011, [w:] „Biuletyn Historii Wychowania” 2011, nr 27; A. Bołdyrew, *Społeczne inicjatywy na rzecz walki z patologiami w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie” 2012, nr 31; eadem, *Społeczeństwo Królestwa Polskiego wobec patologii społecznych w latach 1864–1914*, Łódź 2016; eadem, *Źródła do badań nad ochronkami jako instytucjami opiekuńczo-wychowawczymi w Królestwie Polskim w XIX i na początku XX wieku*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2016, nr 2; eadem, *Żłobki i stacje „Kropla Mleka” jako placówki wspierające ubogie rodziny w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. XIV; eadem, *Formy doraźnej pomocy i wsparcia społecznego w działaniach dobroczynnych w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Z badań nad tradycją polskiej pedagogiki. Tom II. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Danucie Koźmian*, red. E. Magiera, J. Król, Szczecin 2016; A. Stawiszyńska, *Działalność tanich kuchni i herbaciarni w Łodzi w latach I wojny światowej*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2013, t. 14; eadem, *Moralne aspekty łódzkiej dobroczynności podczas I wojny światowej. Wybrane spory wokół form pomocy najuboższym*, „Rocznik Łódzki” 2015, t. 63; eadem, *Łódź w latach I wojny światowej*, Oświęcim 2016; K. Badziak, K. Chylak, M. Łapa, *Łódź wielowyznaniowa. Dzieje wspólnot religijnych do 1914*

W 2012 r., za działalność naukową otrzymałam nagrodę indywidualną drugiego stopnia Rektora Uniwersytetu Łódzkiego.

W 2016 r. otrzymałam Grant Dziekana Wydziału Nauk o Wychowaniu UŁ. Tematyka realizowanego przeze mnie zadania naukowo-badawczego: „Instytucjonalna opieka nad dziećmi w Łodzi w latach I wojny światowej”.

Moją działalność naukowo-badawczą dopełniają inne sfery aktywności wynikające z pełnionej roli nauczyciela akademickiego. Jest to działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularyzująca naukę. Informację na ten temat przedstawiłam w załączniku nr 5.

Joanna Sobuska

roku, Łódź 2014; I. Kaczmarek, *Biblioteki szkolne w Łodzi w dwudziestoleciu międzywojennym. Przegląd działalności*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum”, 2015, nr 1; G. Michalski, *Główne kierunki pomocy łódzkim rodzinom w latach pierwszej wojny światowej w świetle doniesień dziennika „Godzina Polski”*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. XIV; K. P. Woźniak, *O łódzkich protestantach w XIX w. – polemicznie*, „Kwartalnik Historyczny” 2016, nr 4.

⁸ Dane pochodzą z bazy bibliometrycznej Publish or Perish, dostęp: 17.11.2017.

Sobuska